

*Vladan Vladisavljević¹³⁶
Nikola Milenković¹³⁷
Miloš Radosavljević¹³⁸*

Rad primljen: 05.10.2023.
Rad prihvaćen: 21.11.2023.
UDK: 004.738.5:339
336.71:004
336.717.1
Pregledni rad

RAZVOJ ELEKTRONSKOG PLATNOG PROMETA KOD ZEMALJA U TRANZICIJI

Rezime: Savremene platne transakcije su zamršeno vezane za integraciju informacionih i komunikacionih tehnologija, olakšavajući razmenu putem elektronskih poruka unutar informacionih sistema učesnika. Završetak elektronskih platnih transakcija nastaje po prijemu elektronske poruke od strane primaoca ili potvrdi pošiljaoca o prijemu poruke, a validnost zavisi od pridržavanja propisanih formata, autentifikacije putem elektronskih potpisa i poštovanja utvrđenih pravila.

Razvijene tržišne ekonomije pokazuju različite modele za sisteme poravnanja plaćanja, posebno u transakcijama koje uključuju značajne vrednosti. Zemlje centralne i istočne Evrope koje su prolazile kroz proces tranzicije su se bavile rekonstrukcijom platnih sistema krajem 20. veka i naišle su na dva fundamentalna izazova: neadekvatne telekomunikacione mreže i nerazvijeni bankarski sistem. Neefikasnost u strukturama upravljanja bankama, zajedno sa stanovništvom sklonim gotovinskom plaćanju zbog ručne obrade transakcija, primitivnih telekomunikacija i opšteg nepoverenja u bankarski sistem, podstakli su ove zemlje da pokrenu sveobuhvatne reforme platnog sistema. Rešavanje ovih izazova postalo je ključno jer su ove nacije nastojale da uspostave temelje za razvoj tržišne ekonomije.

Ključne reči: tranzicija, platni promet, razvoj elektronskog poslovanja.

Увод

Platni sistem predstavlja temeljni podsistem u širem finansijskom okviru, a tokom poslednje dve decenije značajna pažnja posvećena je proučavanju,

¹³⁶ Naučni saradnik, dr Vladan Vladisavljević, Fakulteta za hotelijerstvo i turizam Vrnjačka Banja, E-mail: vlada91@gmail.com

¹³⁷ Naučni saradnik, dr Nikola Milenković, Fakulteta za hotelijerstvo i turizam Vrnjačka Banja, nikola.milenkovic@gmail.com

¹³⁸ Istraživač saradnik, Miloš Radosavljević, M.Sc., Institut primenjenih nauka Beograd, Lomina 2, mradosavljevic93@gmail.com

razvoju i primeni standarda u ovoj oblasti. Ključni značaj pouzdanog i efikasnog platnog sistema je naglašen njegovom ulogom kao osnovnog preduslova za efikasno funkcionisanje celokupnog finansijskog ekosistema jedne zemlje. Ovaj značaj je naveo i profesionalne zajednice i međunarodne finansijske institucije da daju prioritet uspostavljanju standarda, preporuka i smernica.

Bank for International Settlements, koja se nalazi u Bazelu, posebno preko svog Komiteta za sisteme plaćanja i poravnanja, pojavila se kao ključna institucija odgovorna za formulisanje osnovnih standarda u ovoj oblasti. Platni sistem se sastoji od dve integralne komponente – sistema obračuna i platnih instrumenata – koji rade u tandemu i čine kohezivnu celinu.

U savremenom platnom prometu, učesnici imaju koristi od korišćenja savremenih, dobro osmišljenih platnih instrumenata i fleksibilnosti izbora različitih oblika i metoda plaćanja. Postizanje tačnosti, efikasnosti i isplativosti plaćanja zahteva harmonično usklađivanje platnih procesa, instrumenata i metoda putem međusobnih dogovora.

Evolucija platnih transakcija u modernoj eri usko je povezana sa integracijom informacionih i komunikacionih tehnologija. Elektronske poruke služe kao primarni medij za plaćanja, razmenjujući se kroz informacione sisteme subjekata učesnika. Ove elektronske poruke, koje definišu zakonodavna tela, često predvođena centralnim bankama, obuhvataju elektronski generisane, poslate, proverene, primljene i uskladištene informacije.

Strategije implementacije platnog sistema generalno padaju u dve kategorije: postepena tranzicija i naglo usvajanje novog sistema. Zemlje u tranziciji su značajno napredovale u ovom domenu, koristeći nove informacione i komunikacione tehnologije i pridržavajući se SWIFT standarda. Ovaj napredak ne samo da je smanjio jaz u odnosu na ekonomski razvijene zemlje, već je takođe pozicionirao ove zemlje u tranziciji za integraciju u Jedinственu evro zonu platnih sistema SEPA (Single Euro Payments Area), postavljajući jak temelj za njihovo učešće u globalnom finansijskom okruženju.

Uloga i evolucija platnih sistema u globalnom finansijskom sistemu

Platni sistem, osnovni podsistem finansijskog okvira, privukao je značajnu pažnju stručne javnosti u poslednje dve decenije. Težnja za proučavanjem, razvojem i primenom standarda u ovoj oblasti je podstaknuta shvatanjem da je pouzdan i efikasan sistem plaćanja kamen temeljac za efikasno funkcionisanje finansijskog sistema cele zemlje. Međunarodne finansijske institucije, prepoznajući njenu ključnu ulogu, osnivaju komitete za postavljanje standarda, preporuka i smernica, pri čemu Banka za međunarodna poravnanja u Bazelu igra temeljnu ulogu kroz svoj Komitet za sisteme plaćanja i poravnanja.

Sastojeći se od sistema obračuna i platnih instrumenata, dvostruke komponente platnog sistema harmonično doprinose njegovoj holističkoj funkcionalnosti.

Platne transakcije se razvijaju u tandemu sa ekonomskim i finansijskim razvojem zemlje, ukorenjene u uspostavljenim odnosima poverenja između centralne banke i komercijalnih banaka (Chaffey, 2007). Stalno unapređenje organizacije, metoda, oblika i instrumenata plaćanja karakteriše putanju razvoja, prepoznajući da ne postoji univerzalno idealan metod za organizovanje platnih sistema širom sveta.

U poslednjoj deceniji, pojavio se međunarodni trend pošto su platni sistemi u različitim zemljama usklađeni sa standardima koje su postavile institucije kao što su BIS, MMF i ECB. Ključno za postizanje monetarne i finansijske stabilnosti je aktivno učešće centralnih banaka. Moderno organizovane platne transakcije ne samo da nude učesnicima pristup savremenim platnim instrumentima, već i fleksibilnost izbora različitih oblika i metoda. Ključ za tačna, efikasna i ekonomična plaćanja leži u međusobnom dogovoru između organizacije procesa plaćanja, instrumenata, oblika i metoda – zajednički napor od suštinskog značaja za besprekorno funkcionisanje platnih sistema na globalnom nivou (Skorup, 2013).

Savremene platne transakcije su zamršeno vezane za informacione i komunikacione tehnologije, sa elektronskim porukama koje se razmenjuju preko informacionih sistema učesnika, vođenih zakonodavnim strukturama, kojima često upravljaju centralne banke. U razvijenim privredama postoje različiti modeli sistema za poravnanje plaćanja, posebno u transakcijama velikih vrednosti, koji se razlikuju po operaterima sistema, tipovima obračuna i potencijalnoj upotrebi pozajmljivanja unutar dana.

Dve strategije implementacije za platne sisteme – postepena tranzicija i naglo usvajanje – olakšale su integraciju zemalja u tranziciji u Jedinstvenu evro zonu platnih sistema (SEPA), vođenu napretkom tehnologije i poštovanjem SWIFT standarda. SEPA, zajednički projekat evropske bankarske industrije i Evrosistema, ima za cilj da koristi evropskim klijentima, obezbeđujući objedinjene novčanice i kovanice širom evrozone. Međutim, izazovi i dalje postoje jer su nacionalni platni sistemi evrozone i dalje podeljeni, a svaki zadržava specifična rešenja i standarde.

Za građane i mala preduzeća, uspostavljanje evrozone nudi opipljive pogodnosti za prekogranična gotovinska plaćanja. Međutim, kompanije koje posluju u više zemalja evrozone i dalje se suočavaju sa izazovima, kojima su potrebni posebni računi za transakcije. Prekogranična plaćanja za potrošače imaju više tarife, a instrumenti plaćanja i infrastruktura se razlikuju od zemlje do zemlje.

SEPA je za 490 miliona Evropljana obezbedila jedinstven instrument za bankarske operacije, uz prelazni period koji omogućava koegzistenciju nacionalnih instrumenata plaćanja.

Platni promet zemalja u tranziciji

Krajem 20. veka mnoge zemlje Centralne i Istočne Evrope suočile su se sa izazovima u rekonstrukciji svojih platnih sistema kako bi podržale razvoj tržišnih ekonomija. Identifikovana su dva značajna ograničenja: nedovoljna telekomunikaciona mreža i nerazvijen bankarski sistem (Gašević, 2016). U Centralnoj i Istočnoj Evropi, neefikasne strukture upravljanja bankama i stanovništvo sklono gotovinskom plaćanju zbog ručne obrade transakcija i nedostatka poverenja u bankarski sistem dodatno su zakomplikovale stvari, zahtevajući reforme platnog sistema (Chaffey, 2007).

U Poljskoj je reforma plaćanja počela 1990. godine uvođenjem teleks usluga i uspostavljanjem Nacionalne klirinške kuće u narednoj godini. Reforma je imala za cilj razvoj sistema poravnanja, u početku sa neto poravnanjem, a kasnije prelaskom na sistem bruto poravnanja u realnom vremenu (RTGS) za elektronska plaćanja. Međutim, reformski ciljevi su pretrpeli promene, naglašavajući izazove povezane sa zahtevom za brzim rezultatima u zemljama u razvoju i zemljama u tranziciji.

U Češkoj Republici, reforma platnog sistema počela je 1992. godine funkcionisanjem klirinške mreže u realnom vremenu. Međutim, do 1996. godine kredibilitet finansijskog tržišta je opao zbog kolapsa velikih privatnih banaka, propadanja manjih banaka i opšteg smanjenja likvidnosti (Roblek, 2016). Izazovi su se širili dalje od poboljšanja platnog sistema, naglašavajući probleme međubankarskog tržišta i poteškoće svojstvene bankarskom sistemu.

Na teritoriji bivše SFRJ proces tranzicije je imao jedinstvenu putanju. Započet 1990-ih, proces je prekinut raspadom zemlje (Dukić Mijatović, 2022). Pre tranzicije, platnim prometom je upravljala državna institucija SDK (Sistem društvenog računovodstva). Nakon raspada zemlje, novoformirane države su nastavile proces tranzicije pojedinačno, uz neke prekide zbog ratova. Slovenija je predvodila transformaciju, a slede Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Makedonija, Srbija i Crna Gora.

Slovenačka reforma platnog prometa u osnovi je orijentisana na TARGET sistem, usklađen sa uslovima za pristupanje platnom sistemu Evropske unije. Reforma se odvijala u dve faze, uključujući prenos računa obavezne rezerve banaka u Centralnu banku i pripremu banaka za novi platni sistem u smislu tehnologije, standardizacije i reorganizacije poslovanja.

Od maja 1998. godine, platne transakcije u Sloveniji su zasnovane na sistemu bruto poravnanja u realnom vremenu (RTGS) koji je povezan sa SWIFT mrežom (Mujević, 2020). Ovo podešavanje obezbeđuje razmenu podataka između RTGS-a i kreditnih institucija. Centralna banka je povezana sa SWIFT-om preko dva nezavisna sistema, obezbeđujući brz oporavak u slučaju kvara sistema. Bezbednost podataka se održava kroz dvostruku autentifikaciju i bilateralnu razmenu ključeva.

RTGS sistem, ključna komponenta platnog sistema Slovenije, olakšava pojedinačna plaćanja u realnom vremenu između kreditnih institucija preko računa za poravnanje kod Centralne banke. Do neopozivog i bezuslovnog izvršenja naloga za plaćanje dolazi samo ako na odgovarajućim računima ima dovoljno sredstava (Divljak, 2018). Radeći na dogovorenim poslovnim principima, Centralna banka zadržava ovlašćenje da privremeno obustavi plaćanja. Sve u svemu, slovenački platni sistem odražava posvećenost modernizaciji, efikasnosti i integraciji sa evropskim standardima.

U Srbiji je u januaru 2003. sprovedena značajna reforma platnog sistema, prenoseći platni promet sa Službe za poravnanje i platni promet na komercijalne banke (Lukić, 2019). Usklađen sa Osnovnim principima Banke za međunarodna poravnanja za sistemski važne platne sisteme, novi sistem ispunjava deset osnovnih poslovnih principa.

Domaće platne transakcije obuhvataju međubankarske transakcije koje se obavljaju preko klirinškog sistema u realnom vremenu (RTGS) i Narodne banke Srbije (NBS), kao i interne transakcije između klijenata u okviru iste banke. RTGS sistem omogućava pojedinačne naloge u realnom vremenu, zasnovane na bruto principu, koji se izvršavaju odmah po prijemu, uz velika plaćanja propisana operativnim pravilima i sprovode se u SWIFT formatima MT103 i MT202.

Kliring, ili neto poravnanje, podrazumeva obračun multilateralnih neto iznosa na računima za poravnanje nakon prijema grupisanih naloga za plaćanje. Mala plaćanja se obrađuju u SWIFT formatu MT102 poruka, pri čemu jedna poruka može da primi do 100 naloga za plaćanje. Učesnici u RTGS i klirinškom sistemu razmenjuju platne transakcije putem SWIFT standardnih poruka preko privatne komunikacione mreže NBS, gde je NBS operater i vlasnik oba sistema.

Značajna usluga uvedena 2005. godine omogućila je da se mala plaćanja u kliringu izvršavaju u RTGS sistemu po nižoj stopi, što je rezultiralo povećanjem usvajanja i smanjenjem udela plaćanja u kliringu. NBS VAN mreža pokriva Srbiju, koristeći različite pristupne tehnologije i TCP/IP komunikacioni protokol, uz enkripciju koja obezbeđuje siguran prenos podataka.

SWIFT mreža služi kao rezervna kopija NBS VAN mreže, deli formate poruka. Tehnologija javnih ključeva i elektronski potpisi doprinose verifikaciji autentičnosti i tačnosti poruke. Arhitektura informacionog sistema platnog sistema NBS obuhvata centralni računar, računar za razvoj i računar za podršku za oporavak od katastrofe.

Logična i funkcionalna organizacija platnog sistema uključuje proizvodnju, hot backup, udaljenu rezervnu kopiju i testne lokacije, što odražava robusan i sveobuhvatan okvir za efikasne i bezbedne platne transakcije u Srbiji.

Narodna banka Srbije (NBS) uspostavila je snažnu funkcionalnu arhitekturu svog platnog sistema, koja predstavlja osnovu za njen plan kontinuiteta

poslovanja (Mikarić, 2013). Ovaj plan opisuje procedure i uključuje primenjene tehnologije kako bi se garantovala dostupnost kritičnih radnih procesa. Suočeni sa smetnjama koje mogu učiniti delove informacione infrastrukture ili ceo računarski centar nedostupnim, plan obezbeđuje brz povratak na funkcionalnost. Ovaj proaktivni pristup je posebno važan u vanrednim okolnostima, kao što su prirodne katastrofe, pokazujući posvećenost NBS održavanju integriteta i kontinuiteta poslovanja svog platnog sistema.

U Bosni i Hercegovini uspostavljena su tri odvojena sistema plaćanja, od kojih je svaki imao monopol na bezgotovinsko plaćanje na svojoj teritoriji. Centralna banka Bosne i Hercegovine (CBBiH) počela je sa radom u avgustu 1997. godine, uspostavljajući tri klirinške kuće u Banja Luci, Mostaru i Sarajevu, uz naknadne veze sa bankama i koordinaciju sa CBBiH u Sarajevu. 1998. godine ZPP je zatvoren, a specijalne klirinške kuće osnovane su odlukom međunarodnih predstavnika u Madridu (Jevremović, 2014).

Reforma platnog prometa, vođena preporukama Kancelarije za ekonomsko restrukturiranje (ERO) pri USAID-u/BiH, izvršena je 5. januara 2001. godine, prenoseći platni promet sa Zavoda za platni promet (ZPP) na komercijalne banke. Četrdeset od 57 banaka je dobilo dozvole, što je rezultiralo značajnim poboljšanjima, uključujući povećanje brzine transakcija, smanjenje troškova i usvajanje evropskih standarda.

Platni promet u BiH funkcioniše kroz dva međusobno povezana sistema: bruto poravnanje u realnom vremenu (RTGS) i žiro kliring (Đekić, 2022). Centralna banka BiH razvila je vlastitu mrežu žiro kliringa. Poruke u žiro kliringu koriste SWIFT format, ali ne prolaze kroz SWIFT mrežu. RTGS u CBBiH je zasnovan na platformi Logica Clearing and Settlement System - Centralni računovodstveni sistem, sa SWIFT-om kao standardnim protokolom za platne transakcije.

Metod komunikacije između banaka prati metodologiju SWIFT Alliance I-Net Server CBT, koristeći standardne tipove poruka (MT 100, MT 202, itd.). Implementacija Halcom sistema za žiro kliring, koji koristi SWIFT format poruka, ali radi van SWIFT mreže, omogućila je efikasan transfer plaćanja. Dodatno, u Bosni i Hercegovini je brzo implementiran elektronski način plaćanja na veb bazi, koji pokriva cjelokupni sistem platnog prometa sa uvezenim softverom Logica UK Limited za RTGS i Halcom iz Slovenije za žiro kliring.

Crna Gora je izvršila sveobuhvatnu reformu svog platnog sistema, uskladiвши ga sa međunarodnim standardima i preporukama, približivši ga platnim sistemima zemalja Evropske unije. Regulatorni okvir, koji obuhvata različite zakone, odluke, uputstva i mišljenja, uveo je suštinske novine i doprineo demonopolizaciji platnog sistema.

Prva faza reforme, sprovedena 2003. godine, podrazumevala je značajne promene u nadležnosti i obimu platnog prometa. Služba za obračun i plaćanja

(ZOP) integrisana je u operativne i upravljačke strukture Centralne banke Crne Gore, a poslovne banke su proširile svoje filijale, dobijajući odobrenje za obavljanje platnog prometa u različitim organizacionim jedinicama širom zemlje. Regionalni centri Centralne banke osnovani su za podršku bankama u gotovinskom i platnom prometu. Pored toga, uloga Pošte Crne Gore je promenjena u ulogu bankarskog agenta.

U drugoj fazi, nakon završetka prve 2003. godine, došlo je do prenosa usluga bezgotovinskog i gotovinskog platnog prometa na komercijalne banke. Monopol Centralne banke postepeno je ukinut implementacijom unutarbankarskih platnih sistema. U ovoj fazi banke su počele da obrađuju unutarbankarska plaćanja za svoje klijente, dok je Centralna banka zadržala ulogu procesora međubankarskih plaćanja putem bruto poravnanja u realnom vremenu (RTGS) i odloženog klirunga (DNS).

Novi platni sistem u Crnoj Gori je u skladu sa savremenim standardima, koji obuhvata SWIFT standarde za međubankarske platne poruke, strukturu IBAN računa, BIC (bankovni identifikacioni kod) i efikasne mreže za prenos informacija i komunikacionih podataka. Elektronska dostava instrukcija za plaćanje je olakšana preko privatne mreže široke mreže (VAN) Centralne banke, koristeći SWIFT format i mrežu (Petrović, 2018).

Operativno, nalozi za plaćanje u RTGS-u se bruto izračunavaju na osnovu raspoložive likvidnosti računovodstvenog računa, korišćenjem metode FIFO (First In, First Out). Reforme platnog sistema u Crnoj Gori odražavaju posvećenost najboljim međunarodnim praksama i tehnološkom napretku.

Reforma platnog prometa u Hrvatskoj započeta je tokom tranzicije zemlje u tržišnu ekonomiju nakon sticanja nezavisnosti. Komercijalne banke su pre reforme obavljale platni promet za fizička lica i platni promet sa inostranstvom, dok je Zavod za platni promet (ZAP) upravljao segmentom za pravna lica. Novi Zakon o platnom prometu, usvojen 2001. godine, uskladio je platni promet sa tržišnim uslovima, omogućavajući poslovnim bankama da obavljaju domaće platne transakcije i upravljaju svojom likvidnošću.

Pod nadležnošću Evropske monetarne unije, Hrvatska Narodna Banka (HNB) je usvojila podzakonske akte i uspostavila pravni okvir za platni promet. Hrvatski sistem velikih plaćanja (HSVP) i Nacionalni klirinški sistem (NKS) stvoreni su za međubankarske transakcije, koji rade na bruto i neto multilateralnoj osnovi.

Banke u Hrvatskoj preuzele su punu odgovornost za vođenje tekućih računa klijenata, a sklopljeni su ugovori za otvaranje i održavanje tih računa. Razvoj elektronskog poslovanja omogućio je klijentima različite opcije za podnošenje naloga i dobijanje povratnih informacija o izvršenju naloga, smanjujući značaj fizičkog podnošenja naloga.

Jedinstveni registar računa omogućio je blokadu svih računa privrednog subjekta u više banaka ukoliko su postojale neizmirene obaveze. SWIFT je

korišćen za naloge za plaćanje i operativne zadatke vezane za poravnanje preko HSVP-a. Obračun platnog prometa preko NKS-a rađen je na neto multilateralnoj osnovi, sa izmirivanjem neto pozicija na kraju obračunskog dana.

Hrvatska narodna banka izmirivala je bankovne račune direktnim transferima na osnovu konačnih neto pozicija. Ako je neto pozicija bila pozitivna, HNB je odobravalala žiro račun banke, a ako je negativna, teretila je žiro račun. Nalozi za plaćanje izvršeni su do odobrenih limita na računima za namirenje, a HSVP je obračunavao bankovne račune kod HNB-a, osiguravajući nesmetan rad platnog prometa u Hrvatskoj.

U Makedoniji je reforma platnog sistema uključivala postepen prenos plaćanja u periodu od šest meseci. Zakonska regulativa uspostavljena je pre prenosa platnog prometa na banke, oslanjajući se na iskustvo iz Bosne i Hercegovine. Danas se Makedonija može pohvaliti snažnim komunikacionim resursima.

Narodna banka Makedonije koristi CMA A.B. rešenje za obračun RTGS velikih plaćanja, uz olakšanu razmenu podataka preko SWIFT mreže pomoću oblika „V“. Ova struktura eliminiše potrebu za zatvorenom grupom korisnika, jer su sve poruke upućene Narodnoj banci Makedonije.

Kretanje platnih poruka prati strukturu u obliku slova V, gde se kompletna poruka sa svim informacijama o plaćanju inicijalno prenosi u klirinšku kuću, a zatim prosleđuje banci primaocu nakon što se transfer izračuna.

Banke imaju mogućnost da kao komunikacioni kanal koriste SITA mrežu ili VPN preko MAKTELEKOM-a. Komunikacija sa žiro kliringom se odvija preko VPN-a, pri čemu banke kupuju iznajmljenu liniju od MAKTELEKOM-a koja obezbeđuje tri virtuelna kanala. Ovi kanali se mogu koristiti za aktivnosti žirokliringa, RTGS-a i međubankarskog tržišta novca.

Zaključak

Platni sistem je privukao značajnu pažnju stručne zajednice u poslednje dve decenije, a posebno u doba elektronske komunikacije gde se omogućava brz i pouzdan transfer informacija. Zemlje Centralne i Istočne Evrope suočile su se sa izazovima krajem 20. veka tokom procesa tranzicije, rešavajući pitanja kao što su neadekvatne telekomunikacione mreže i nerazvijeni bankarski sistemi. Ovi izazovi su podstakli sveobuhvatne reforme platnog prometa, prepoznajući važnost pouzdanog i efikasnog platnog sistema za razvoj tržišne ekonomije.

Banka za međunarodna poravnanja, posebno preko svog Komiteta za platni promet i sisteme poravnanja, igra ključnu ulogu u formulisanju osnovnih standarda za platne sisteme. Platni sistem se sastoji od sistema poravnanja i platnih instrumenata, obe integralne komponente koje rade zajedno.

Evolucija platnog prometa u modernoj eri je usko povezana sa integracijom informacionih i komunikacionih tehnologija. Elektronske poruke služe kao

primarni medij koji se razmenjuju kroz informacione sisteme učesnika, pri čemu zakonodavna tela definišu strukturu i standarde.

Strategije implementacije platnog sistema mogu biti postepene ili nagle. Zemlje u tranziciji su napravile značajan napredak, koristeći nove tehnologije i pridržavajući se SWIFT standarda, smanjujući jaz sa ekonomski razvijenim zemljama i pozicionirajući se za integraciju u Jedinstvenu zonu plaćanja u evrima (SEPA). Ovaj napredak uspostavlja jaku osnovu za njihovo učešće u globalnom finansijskom okruženju.

Literatura

1. Dukić Mijatović, M., & Mirković, P. (2022). Digitalna ekonomija i informaciono društvo - domet i pristup pravne regulacije. *Ekonomija: teorija i praksa*, 15(2), 53-70.
2. Divljak, D.Lj. (2018) Harmonizacija pravila o elektronskoj trgovini i pravo Srbije. *Zbornik radova Pravnog fakulteta, Novi Sad*, vol. 52, br. 3, str. 909-924
3. Roblek, V., Mesko, M., Štok, Z. (2016) Digital sustainability in the fourth industrial revolution. u: ENTRENOVA Conference Proceedings, <https://ssrn.com/abstract=3282290>
4. Skorup, A., Krstić, M., Cogoljević, M. (2013) Trendovi e-poslovanja u uslužnoj delatnosti. *Trendovi u poslovanju*, vol. 1, br. 1, str. 97-108
5. Đekić, M., Nikolić, M., & Vesić, T. (2022). Nastanak i trendovi razvoja elektronskog bankarstva u Srbiji. *Trendovi u poslovanju*, 10(1), 97-108
6. Gašević, D., Vranješ, M., Drinić, D. (2016) Identification of Key Determinants of Satisfaction of Users of Electronic Banking Services. *Economic Themes*, 54(2): 301-321
7. Lukić, M., Gajić, T. (2019) Elektronsko bankarstvo. *Vojno delo*, vol. 71, br. 4, str. 329-334
8. Mikarić, B., Trajković, D. (2013) Uticaj elektronskog poslovanja na poboljšanje usluga u bankarstvu. *Trendovi u poslovanju*, vol. 1, br. 2, str. 69-79
9. Mujević, M., & Korać, S. (2020). Značaj i uloga korišćenja elektronskih komunikacija u preduzetničkim kompanijama. *Ekonomski izazovi*, 9(18), 86-95
10. Chaffey, D. (2007) E-Business and E-Commerce Management. New Jersey: Prentice Hall, 3rd Edition
11. Petrović, D. (2018). Primena koncepta elektronske trgovine u Srbiji. *Vojno delo*, 70(7), 423-430
12. Jevremović, S. (2014) Bezbednost elektronskog poslovanja. Beograd: Visoka škola strukovnih studija za ITITS

DEVELOPMENT OF ELECTRONIC PAYMENT SYSTEMS IN COUNTRIES IN TRANSITION

Abstract: Contemporary payment transactions are intricately linked to the integration of information and communication technologies, facilitating exchanges through electronic messages within the information systems of participants. The completion of electronic payment transactions occurs upon the receipt of an electronic message by the recipient or confirmation from the sender about the message's reception, and its validity depends on adherence to prescribed formats, authentication through electronic signatures, and compliance with established rules. Developed market economies exhibit various models for payment settlement systems, especially in transactions involving significant values. Countries in Central and Eastern Europe undergoing the transition process faced two fundamental challenges: inadequate telecommunication networks and an underdeveloped banking system. Inefficiencies in bank management structures, coupled with a population inclined towards cash payments due to manual transaction processing, primitive telecommunications, and a general lack of trust in the banking system, prompted these countries to initiate comprehensive reforms of their payment systems. Addressing these challenges became crucial as these nations sought to establish the foundations for the development of a market economy.

Ključne reči: transition, payment transactions, electronic business development.